
Zware dilemma's voor zware beroepen

LEX BORGHANS EN BAS TER WEEL

“Zware beroepen” spelen een belangrijke rol in de discussie over de verhoging van de pensioenleeftijd. De algemene opinie is dat zware beroepen vooral belastend zijn voor ouderen. Mensen met een zwaar beroep stoppen daarom eerder met werken, terwijl de gedachte is dat iedereen langer zal moeten blijven werken en de AOW-leeftijd in stappen omhoog gaat richting 70. Is flexibilisering van de pensioenleeftijd een oplossing?

Onder de noemer van duurzame inzetbaarheid hebben verschillende adviesorganen, experts en politici oplossingen geopperd voor mensen met een zwaar beroep. Sommigen pleiten daarbij voor het handhaven van de huidige regels voor mensen met een zwaar beroep, zodat ze eerder kunnen uitreden, anderen voor ontmoedigingsbeleid voor zware beroepen, terwijl weer anderen er op wijzen dat voorkomen moet worden dat mensen lang in zware beroepen blijven werken en na verloop van tijd moeten switchen naar lichter werk. Tabel 1 en figuur 1 geven een aantal cijfers dat veel wordt gebruikt in deze discussies. Het geeft aan hoe moeilijk het is zwaar werk te definiëren. Dit soort cijfers laat wel zien dat zwaar werk bestaat en dat het voorkomt in iedere leeftijdscategorie en dat het tussen mannen en vrouwen niet veel verschilt, maar gaan niet in op de onderliggende keuzes die mensen hebben gemaakt. Wij kijken daarom naar wat de economische theorie ons kan leren.

Zwaar en licht werk

In een situatie waarin de (arbeids)markt goed werkt en mensen rationele keuzes maken is een zwaar beroep niet iets dat werknemers zomaar overkomt. Iedereen kiest een beroep op basis van voorkeuren en capaciteiten. Deze beslissing hangt samen met keuzes over onderwijs, werk

Foto: Oostendorp

en vrije tijd. Zware beroepen zullen in een goed functionerende arbeidsmarkt worden gecompenseerd met een hoger loon. Hierdoor kiezen sommige mensen, ondanks de mogelijke nadelen, toch een zwaar beroep. Werkgevers zijn geneigd

de omstandigheden waaronder gewerkt moet worden zo aantrekkelijk mogelijk te maken om dit loonverschil niet te ver te laten oplopen.

Als we ervan uit gaan dat zwaar werk vooral belastend wordt als iemand ouder wordt, kunnen jonge mensen voor een zwaar beroep kiezen om zo in een kortere periode een hoger loon te verdienen en eerder te genieten van vrije tijd (pensioen). In een theoretische situatie met twee soorten beroepen (licht en zwaar) kiezen mensen voor wie zo'n loopbaanpatroon relatief aantrekkelijk is voor zwaar werk. Ze passen hun loopbaanopbouw aan dit patroon aan en zullen veel uren maken wanneer ze jong zijn. Voorkeur en keuzes versterken elkaar dus. Vooral mensen die opzien tegen een lange schoolcarrière, geen moeite hebben om veel uren te maken en graag vroeg in het leven stoppen met werken zullen dan kiezen voor zwaar werk. En eenmaal gekozen voor zwaar werk zullen zij korter naar school gaan, een langere werkweek maken en eerder stoppen met werken dan ze zouden doen als ze voor een licht beroep hadden gekozen.

Mensen met een zwaar beroep slijten als ze ouder worden van het uitvoeren van het zware werk

en willen als ze jong zijn zoveel mogelijk werken om de schaapjes tijdig op het droge te krijgen. Een flexibele pensioenleeftijd zou het voor hen mogelijk maken dat deze zogenoemde "marktuitkomst" kan worden gerealiseerd. Immers, de keuze wordt bepaald door de voorkeur voor werk en vrije tijd, de hoogte van het extra loon in zware beroepen, de mate waarin en het tijdstip waarop slijtage optreedt en de mogelijkheid veel uren te maken.

Mensen die kiezen voor een licht beroep gaan langer naar school, omdat ze minder de druk voelen snel hun geld te moeten verdienen. Doordat ze langer kunnen doorwerken hebben ze meer tijd om te investeren in hun kennis. Zij gaan later met pensioen en hebben een evenwichtigere verdeling van werk en vrije tijd over het leven.

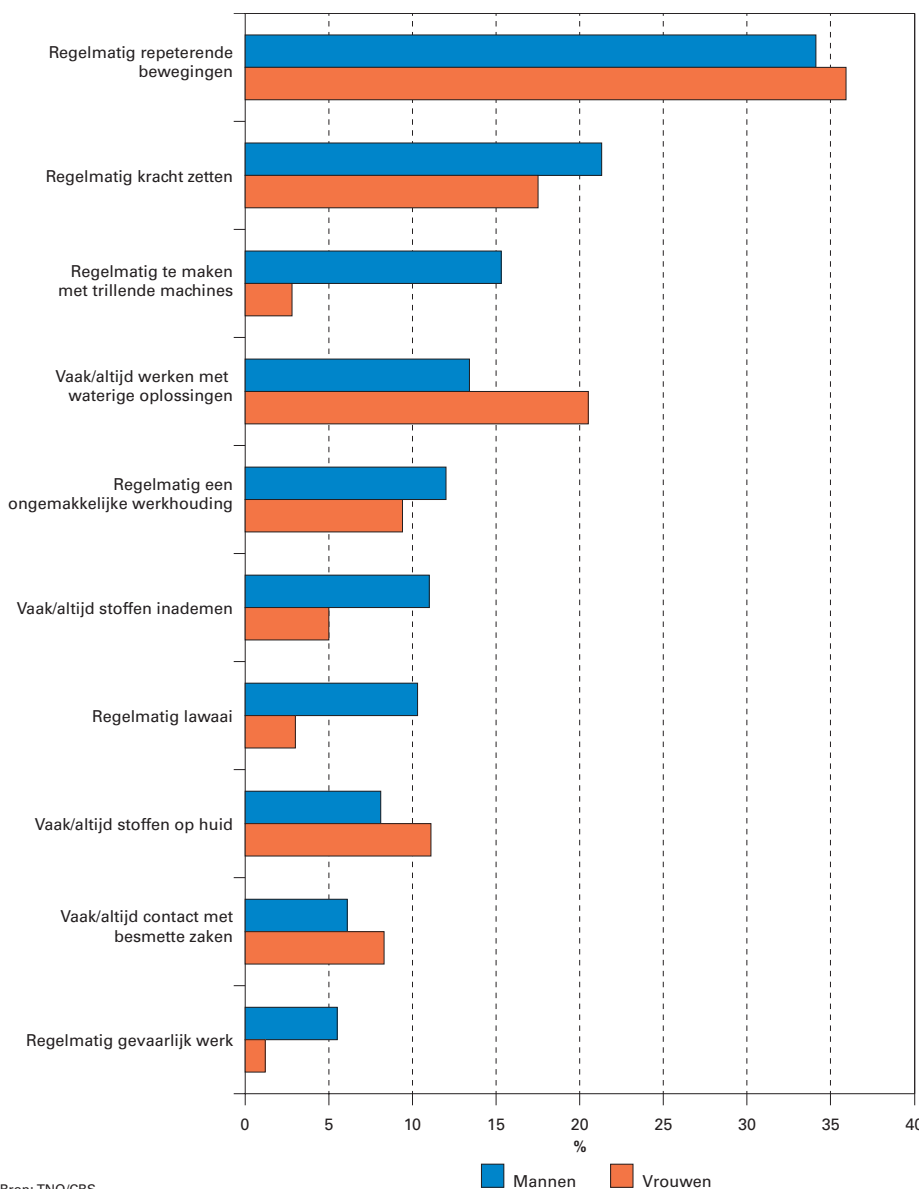
In deze gedachtegang zal het bijna nooit optimaal zijn om later in het werkzame leven bijscholing te volgen om te kunnen switchen van zwaar naar licht werk. Op school wordt geïnvesteerd in kennis en deze kennis wordt afgeschreven naarmate men ouder wordt. Tijdens het werk worden specifieke vaardigheden verworven. Als de kennis die men heeft opgebouwd ook in te zetten is bij licht werk, is bij- of omscholing niet nodig. Als de opgebouwde kennis vrijwel alleen nuttig is in het beroep dat is gekozen zal het niet rendabel zijn om opnieuw in opleiding en menselijk kapitaal te investeren. Op het moment dat wordt geswitcht van baan, wordt het specifieke menselijke kapitaal voor het grootste deel afgeschreven en moet nieuw kapitaal worden opgebouwd. Vanwege afnemende cognitieve functies is het tevens minder rendabel om te investeren. De terugverdiendtijd van investeringen is immers korter.

Er zijn in deze discussie over zware beroepen vier terreinen die de aandacht van het beleid vragen. Wat is er mis met de marktuitkomst dat de optimale uittreiddatum – die afhangt van de persoonlijke voorkeuren en het gekozen beroep – flexibel is? Wat is het effect van zware beroepen op de overheidsfinanciën en vraagt dit om ingrijpen? Is de keuze voor een zwaar beroep een bewuste keuze waarbij een individu op voorhand alle voor- en nadelen voldoende kan afwegen of is er een rol voor een paternalistische overheid? Is er een effectieve rol voor de overheid bij het bevorderen van switchen op latere leeftijd?

Vervroegd uittreden

In hoeverre geeft het beleid mensen de mogelijkheid op een voor hen optimale wijze arbeid en vrije tijd te verdelen en te kiezen voor een bepaald beroep? Verschillen in de optimale pensioenleeftijd zijn het gevolg van verschillen in voorkeuren en omstandigheden. Een zwaar beroep geeft mensen de mogelijkheid in korte tijd meer geld te verdienen en eerder te stoppen met werken. Beleid dat het moeilijker maakt dit patroon te kiezen, maakt een zwaar beroep minder aantrekkelijk. Dit zal leiden tot een hogere premie voor zwaar werk. Het stimuleren van switchen zal deze uitkomst niet veranderen: mensen die eerst een zwaar beroep uitoefenden en vervolgens overstappen, hebben vroeg in het werkzame

Percentage werknemers dat lichamelijke arbeidsbelasting ervaart naar geslacht, 2011

Bron: TNO/CBS.

leven relatief veel geld verdiend en na de overstap meer behoefte aan vrije tijd. Ook hebben ze relatief korte tijd onderwijs gevolgd om snel beschikbaar te zijn voor de arbeidsmarkt. Daarnaast gaat de overstap gepaard met een verlies van beroepsspecifieke kennis, waardoor hun productiviteit en loon lager is. De productiviteit daalt weliswaar niet vanwege slijtage door het uitoefenen van een zwaar beroep, maar de effecten op het arbeidsaanbod zijn vergelijkbaar. Flexibilisering van de pensioenleeftijd is dus een goede maatregel, waarbij de flexibiliteit volgens een marktuitkomst ook naar een pensioenleeftijd eerder dan 65 zou moeten kunnen bewegen voor mensen met een zwaar beroep.

Wat betekent dit voor de staatskas?

Wat zijn de consequenties van de keuze voor een zwaar beroep voor de overheidsfinanciën? Mensen met een zwaar beroep ontvangen een hoger loon en betalen meer belasting, maar daar staat tegenover dat ze korter zullen werken. In totaal verdienen ze minder over de gehele levensloop, omdat de keuze voor een zwaar beroep voor een groot deel is gebaseerd op de extra vrije tijd die kan worden genuttigd. En vrije tijd is onbelast. De vraag is dus of de extra belastinginkomsten door hogere lonen opwegen tegen de lagere belastinginkomsten door eerdere uitstroom. Het antwoord is waarschijnlijk negatief. In dit perspectief ligt het voor de hand om mensen op jonge leeftijd zwaarder te belasten en op latere leeftijd minder. Op die manier dragen werknemers die op jonge leeftijd veel geld verdienen extra bij en ontstaat een prikkel voor ouderen om langer door te werken. Van belang is te herkennen dat er diverse regelingen zijn die *de facto* een subsidie zijn op vrije tijd voor ouderen met een zwaar beroep. Een groot deel van hen doet immers waarschijnlijk op latere leeftijd een groter beroep op de zorg en op de werkloosheids- of arbeidsongeschiktheidsuitkeringen vanwege de slijtageschade. Het zou logisch zijn hiermee rekening te houden door een lager belas-

Foto: RoelWijnants/flickr

Percentage werknemers dat lichamelijke arbeidsbelasting ervaart naar leeftijdsgroep, 2011

Soort lichamelijke arbeidsbelasting	Leeftijdsgroep					Totaal
	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	
Regelmatig repeterende bewegingen	44,3	34,0	32,3	34,5	31,4	34,9
Regelmatig kracht zetten	31,7	19,3	17,1	17,7	14,3	19,5
Vaak/altijd werken met waterige oplossingen	23,3	16,1	14,4	16,9	14,5	16,7
Regelmatig een ongemakkelijke werkhouding	10,8	11,3	10,3	11,1	10,0	10,8
Vaak/altijd stoffen op de huid	14,8	9,1	8,7	8,8	7,2	9,5
Regelmatig te maken met trillende machines	11,2	10,0	9,3	9,1	7,6	9,4
Vaak/altijd stoffen inademen	8,0	8,3	8,6	8,5	7,2	8,2
Vaak/altijd contact met besmette zaken	8,2	8,0	6,4	7,0	6,5	7,2
Regelmatig lawaai	6,9	7,7	5,9	7,3	6,2	6,8
Regelmatig gevaarlijk werk	2,8	4,8	3,4	3,5	2,3	3,4

Bron: TNO/CBS.

tingtarief voor ouderen te koppelen aan minder rechten op dit soort uitkeringen. Wie er voor kiest vroeg uit te treden (om wat voor reden dan ook), zou zelf de rekening moeten betalen en dus eerder (op een actuair faair wijze) van zijn pensioenrechten gebruik moeten gaan maken. Het is wel zaak met deze maatregel niet te overdrijven, omdat een hogere belasting voor jongeren kan leiden tot verschuiving van werk naar vrije tijd.

Bewust kiezen voor een zwaar beroep?

Een andere beleidsvraag is of mensen inderdaad bewust kiezen voor een zwaar beroep, zoals we hier aannemen. In de eerste plaats ligt het voor de hand dat de overheid zich blijft bekommeren om goed arbobeleid. Onnodig zwaar werk dient immers te worden vermeden en werknemers moeten verzekerd zijn van goede begeleiding en toezicht door de werkgever. Daarnaast is het denkbaar dat mensen de consequenties

Foto: Sandrine Gutz/flickr

Foto: Het Nationaal Ballet

van zwaar werk onderschatten en zich pas na verloop van tijd realiseren dat dit werk weliswaar goed wordt betaald, maar ook betekent dat men eerder wordt gedwongen te stoppen (slijtage) of eerder wil uitreden. Met een paternalistisch motief kan de overheid deze mensen tegen zichzelf beschermen door hen grotere pensioenvoorzieningen op te laten bouwen dan anderen. Deze mogen dan (op een actueel faire wijze) worden ingezet om eerder met pensioen te gaan. Hierdoor kan een zwaar beroep minder aantrekkelijk worden, doordat de lonen wellicht zullen dalen.

Omscholen?

Ten slotte, is de rol van training voor switchers van belang. Nadat de arbeidsmarkt is betreden is het is in de meeste gevallen niet rendabel om opnieuw scholing te volgen. Slechts in enkele specifieke gevallen blijkt het optimaal te zijn opnieuw onderwijs te volgen. Deze bijscholing wordt dan fulltime zo dicht mogelijk voor de overstap gevolgd. De reden waarom het meestal optimaal is om geen bijscholing te volgen bij een overstap is dat als onderwijs echt rendabel is, het nog rendabeler is om deze scholing vroeg in de loopbaan te volgen en dus langer onderwijs te blijven volgen aan het begin van de levensloop. De veronderstelling is echter dat alle scholing algemeen is en dus in gelijke mate nuttig voor alle beroepen. Indien sprake zou zijn van beroepsspecifieke scholing zou dat onder bepaalde omstandigheden rendabel kunnen zijn. Ook dan is het optimale moment om deze scholing vlak voor de overgang van zwaar naar licht werk te volgen.

Kloppen onze veronderstellingen?

Er zullen altijd mensen blijven die het zware werk voor hun rekening nemen. En gelukkig maar, want er zal altijd zwaar werk blijven. Het gaat er om helder te krijgen wat mensen beweegt te kiezen voor een bepaald beroep en wat de consequenties zijn. Op praktisch niveau is het onmogelijk en weinig zinvol een lijst op te stellen van zware beroepen. Dit is iets wat werkgevers- en werknemersorganisaties wellicht op een case-by-case basis in cao's kunnen afspreken, maar zal nooit algemeen beleid kun-

nen worden. Bovendien is een dergelijke lijst erg gevoelig voor discussies, arbitraire keuzes en zal het juridische gevechten opleveren. De vele ingezonden stukken in kranten en de aanhoudende discussies in het beleid en de politiek zijn wat dat betreft een goede voorbode van wat ons te wachten staat als deze richting wordt ingeslagen.

Een heldere discussie op basis van mechanismen en een economische theoretische onderbouwing is zinvol. In de huidige discussies is een dergelijk kader helaas nog maar zelden te bespeuren. Een nadere empirische invulling is wel noodzakelijk en zal moeten laten zien in welke mate mensen in zware en lichte beroepen hun arbeidsinzet anders over de levensloop gaan verdelen als de beloning verandert. Dit onderzoek zou zich moeten richten op het meten van het extra aantal uren dat mensen in zware beroepen vroeg in hun carrière maken, de hoogte van het compenserende loonverschil, de omvang van het kennisverlies bij switchers, de omvang van de slijtage en het verlies aan productiviteit bij het voortzetten van een carrière in een zwaar beroep, de mate waarin eerder stoppen met werken gewenst is door de betrokkene en de mate waarin het puur een gevolg van slijtage is en ten slotte de rol die instituties en belastingen kunnen spelen in het veranderen van prikkels. Genoeg zwaar (onderzoeks-)werk voor de boeg dus voordat deze discussie is beslecht.

LITERATUUR:

Deze bijdrage is gebaseerd op:

- Borghans, L. en B. ter Weel (2012), De economie van zware beroepen: een verkenning. In: N. van Nimwegen en C. van Praag (red.), *Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2012. Actief ouder worden in Nederland*. Werkverband Periodieke Rapportage Bevolkingsvraagstukken, NIDI-boek nr. 86. Amsterdam: Amsterdam University Press, p. 123-137.

Prof. dr. L. Borghans, Universiteit Maastricht, e-mail: lex.borghans@maastrichtuniversity.nl, en **prof. dr. B. ter Weel**, Centraal Planbureau en Universiteit Maastricht, e-mail: b.ter.weel@cpb.nl

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en wil de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken bevorderen.

Het NIDI is een instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Het NIDI houdt zich bezig met onderzoek naar bevolkingsvraagstukken.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen met bronvermelding wordt op prijs gesteld. Graag ontvangt de redactie een bewijsexemplaar.

colofon

DEMOS	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Nico van Nimwegen, hoofdredacteur Harry van Dalen, redacteur Pater Ekamper, (web)redacteur
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon	(070) 356 52 00
E-mail	demos@nidi.nl
Internet	demos.nidi.nl / www.nidi.nl
Abonnementen	gratis
Basisontwerp	Harmine Louwé
Druk	www.nadorpdruk.nl

demodata

KINDERHUWELIJKEN

Eén op de drie meisjes in ontwikkelingslanden (exclusief China) trouwt voor haar 18de. Voor één op de negen is dat zelfs voor haar 15de. In de minst ontwikkelde landen is dit nog hoger: bijna één op de twee meisjes trouwt daar voor haar 18de verjaardag. De landen waar kinderhuwelijken het meest voorkomen zijn Niger (ca. 75% van de 20-24 jarige vrouwen is gehuwd voor hun 18de), Tsaad (72%), Bangladesh (66%), Guinee (63%) en Mali (55%). Er is sprake van een kinderhuwelijk als ten minste één van de huwelijkspartners jonger is dan 18 jaar.

Bron: UNFPA (2012), *Marrying too young; end child marriage*. New York: United Nations Population Fund.